

Agnes Heller

ΜΑΡΞ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

Ο ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ ΠΕΘΑΝΕ ΠΡΙΝ ΑΠΟ 100 ΧΡΟΝΙΑ και καθόλη τη διάρκεια αυτού του χρόνου, παντού στον κόσμο, το έργο του έγινε αντικείμενο ενθύμησης και εορτασμού. Για μας αυτό είναι σημαντικό κατά δύο τρόπους. Κατ' αρχήν αυτό σημαίνει ότι το έργο ενός ανθρώπου που πέθανε 100 χρόνια πριν συνεχίζει να ασκεί μια καταπληκτική επιρροή ακόμη και σήμερα. Κατά δεύτερο λόγο αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος πράγματι πέθανε πριν από 100 χρόνια. Ο Μαρξ γεννήθηκε μόνο τρία χρόνια μετά τη μάχη του Βατερλώ και μόνο εικοσιεννέα μετά τη πτώση της Βασιλίας. Παραμένει εξαιτίας αυτού, ασύγκριτα κοντινότερος στις αναστατώσεις της Γαλλικής Επανάστασης και των Ναπολεοντίων πολέμων παρά στη δική μας εποχή. Με αυτή την έννοια δύσκολα μπορούμε να εκπλαγούμε ανακαλύπτοντας ότι το έργο του Μαρξ δεν μπορεί να θεωρηθεί χωρίς ελαττώματα όταν τίθεται αντιμέτωπο με τα προβλήματα και τις αναπτύξεις της εποχής μας. Ακόμη εκείνο που είναι εκπληκτικό, είναι ότι ένας άνθρωπος σε εκείνο το απομακρυσμένο παρελθόν πραγματικά ανακάλυψε κάποια βασικά χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας, ιστορικές τάσεις οι οποίες ισχυροποιήθηκαν και ήρθαν στο φως μετά την εποχή του, μαζί με ένα κατηγοριακό σχέδιασμα μέσω του οποίου μπορούμε ακόμη να διευκρινίσουμε κάποια προβλήματα ειδικά σχετισμένα με τη δική μας εποχή.

Όταν διαβάζουμε Μαρξ σήμερα, μπορούμε να υιοθετήσουμε μία από τις εξής δύο ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Από τη μια μεριά μπορούμε να αναλύσουμε τα προβλήματα που έθεσε και τις απαντήσεις με τις οποίες μας εφοδίασε χωρίς περαιτέρω προβληματισμό. Αυτή η στάση παράγει μια φιλοσοφική ερμηνεία η οποία, εάν επιτελεσθεί με πρακτικό σκοπό, μπορεί να οδηγήσει είτε σε πλήρη αποδοχή είτε σε πλήρη απόρριψη του έργου του Μαρξ. Αντίθετα, αν από την άλλη μεριά θεωρήσουμε τα ερωτήματα του και τις απαντήσεις του ως προβλήματα, τότε μια διαφορετική ερμηνευτική ανάγνωση απαιτείται. Εδώ, το κείμενο διαβάζεται στην ακρίβεια του και την ίδια στιγμή συνειδητά μεσολαβείται από τους ορίζοντες της δικής μας εμπειρίας. Η στάση σε αυτή την περίπτωση δεν είναι ούτε η καθολική αποδοχή ούτε η καθολική απόρριψη, αλλά η αποδοχή εκείνων των προβλημάτων και των λύσεων που μπορούν ορθολογικά να μεσολαβηθούν από το δικό μας παρόν. Σκιαγραφώντας πάνω σ' αυτή τη δεύτερη ερμηνευτική μέθοδο, επιθυμώ να συζητήσω εδώ τη σχέση του Μαρξ με τη νεωτερικότητα.

Μεταφράστηκε από το περιοδικό "Thesiseleven", No 8, Ιανουάριος 1984.

Το πρόβλημα της νεωτερικότητας (modernity) είναι το ουσιαστικό ζήτημα, το κατ' εξοχήν (par excellence) πρόβλημα της σύγχρονης θεωρίας. Υπάρχει σήμερα μια γενική συμφωνία ότι περίπου την εποχή της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης ένας νέος τύπος κοινωνίας γεννήθηκε, που διέφερε σημαντικά από όλες τις προηγούμενες (ή ακόμη και από τις σύγχρονες μη δυτικές) κοινωνίες πολύ περισσότερο από ότι οι ιδιαίτερες δυτικές χώρες διέφεραν η μία από την άλλη. Οι κοινωνικές θεωρίες διαφωνούν οξύτατα, στις ερμηνείες τους για το χαρακτήρα της νεωτερικότητας και κατά συνέπεια, διαφωνούν και για το ποιος είναι ο κυρίαρχος μηχανισμός της (της νεωτερικότητας). Ωστόσο, υπάρχουν κάποια συστατικά της νεωτερικότητας γενικά αποδεκτά από κάθε σημαντική σύγχρονη θεωρία, έστω και με παραλλάσσουσα έμφαση σε κάθε μια. Αυτά είναι τα ακόλουθα: η νεωτερική κοινωνία είναι δυναμική και προσανατολισμένη προς το μέλλον η οικονομική επέκταση και η βιομηχανοποίηση συνιστούν τα κύρια χαρακτηριστικά της. Είναι ακόμη εξορθολογισμένη και λειτουργιστική. Η επιστήμη μάλλον παρά η θρησκεία γίνεται η βάση για τη συσσώρευση της γνώσης. Παραδοσιακά ήθη και έθιμα χάνουν το κύρος τους και παραδοσιακές αρετές χάνονται. Μερικοί κανόνες και αξίες έχουν σημαντικά καθολικευθεί. Κανόνες δημιουργίας και ερμηνείας υφίστανται ρωγμές και τελικά οι έννοιες του «ορθού» και του «αληθινού» γίνονται πλουραλιστικές. Σε ό,τι ακολουθεί, θα υποστηρίξω ότι όλα αυτά τα στοιχεία της νεωτερικότητας είτε ανακαλύφθηκαν είτε επανερμηνεύθηκαν από το Μαρξ.

Ο Νίκλας Λούχμαν στο αντιμαρξιστικό μάλλον παρά μαρξιστικό βιβλίο του (Gesellschaftsstruktur und Semantik) για την κοινωνιολογία της γνώσης, μας προμηθεύει με μια θεωρία μέσω της οποίας μπορούμε να κατανοήσουμε το νεωτερικό χαρακτήρα της προσπάθειας του Μαρξ. Ο Λούχμαν χαρακτηρίζει τον 17ο και τον 18ο αιώνα ως περίοδο μετάβασης από τις προ-νεωτερικές (στρωματοποιημένες) κοινωνίες στις νεωτερικές (λειτουργιστικές) κοινωνίες. Σ' αυτή την περίοδο υποστηρίζει, καμιά ικανοποιητική κοινωνική θεωρία δεν αναδύθηκε· αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η ανθρωπολογία κατέλαβε τη σημαντική θέση στη θεωρητική σκηνή εκείνης της περιόδου. Αφότου η λειτουργιστική κοινωνία κατέκτησε ισχυρή παρουσία, η κοινωνική θεωρία αντικατέστησε τη φιλοσοφική ανθρωπολογία. Από αυτή την περίοδο και μετά η κουλτούρα μετασχηματίστηκε σε συμβολική έκφραση των λειτουργιών. Αυτός είναι ο πυρήνας της επιχειρηματολογίας του Λούχμαν. Ας αναλύσουμε ωστόσο τι ακριβώς σημαίνει αυτό. Κατ' αρχήν, η αντικατάσταση της ανθρωπολογίας από την κατανόηση της κοινωνίας είναι το κατ' εξοχήν νεωτερικό διάβημα. Κατά δεύτερον, αυτό είναι ένα

πολιτιστικό διάβημα και κατ' αυτόν τον τρόπο συμβολικό. Αλλά αυτός ο συμβολισμός δεν μπορεί να αναγνωσθεί από τη σκοπιά ενός ιδιαίτερου κοινωνικού στρώματος, μπορεί να διαβασθεί μόνο από τη σκοπιά μιας ιδιαίτερης κοινωνικής λειτουργίας. Η πρώτη απόφαση φαίνεται να βρίσκεται σε μεγάλη συμφωνία με μια πολύ γνωστή και έντονα ορθόδοξη μαρξιστική θέση σύμφωνα με την οποία ο Μαρξ μετασχημάτισε τη σοσιαλιστική θεωρία από ουτοπία σε επιστήμη. Αλλά πραγματικά αυτό σημαίνει κάτι άλλο, δηλαδή, ότι ο Μαρξ, μαζί με κάποιους άλλους κοινωνικούς θεωρητικούς αντικατέστησε μια προνεωτερική (μεταβατική) με μια νεωτερική θεωρία. Η επιστήμη, όπως κατανοείται αυτός ο όρος στη νεωτερική εποχή, αντικατέστησε την επιστήμη όπως κατανοούνταν στην προνεωτερική ή μεταβατική εποχή.

Η δεύτερη απόφαση, σύμφωνα με την οποία μια ιδιαίτερη κοινωνική θεωρία στη νεωτερικότητα δεν είναι έκφραση ενός ιδιαίτερου κοινωνικού στρώματος (δεν είναι η αυτοέκφραση ή το προϊόν αυτού του ιδιαίτερου κοινωνικού στρώματος), αλλά μάλλον ανήκει σε μια κοινωνική λειτουργία αντιφάσκει με την ορθόδοξη μαρξιστική ερμηνεία, καθώς επίσης και με την αυτοερμηνεία του ίδιου του Μαρξ. Η δεύτερη απόφαση υπονοεί ότι η θεωρία του Μαρξ δεν μπορεί να κατανοηθεί ως έκφραση της θέσης του προλεταριάτου αλλά αντίθετα ως ανήκουσα ή σχετιζόμενη με μια κοινωνική λειτουργία. Αλλά ποια κοινωνική λειτουργία; Αυτό το ζήτημα εγέρθηκε αρκετές φορές κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών και δέχθηκε τρεις τυπικές απαντήσεις. Στους όρους της πρώτης, η κοινωνική θεωρία του Μαρξ πρέπει να αποδοθεί στη λειτουργία της «βιομηχανοποίησης» στους όρους της δεύτερης πρέπει να αποδοθεί στη λειτουργία της «χειραφέτησης»· και τελικά η θεωρία του Μαρξ μπορεί να θεωρηθεί ως συμβολική έκφραση της λειτουργίας που επιτελείται από τους διανοούμενους. Ωστόσο, δεδομένου ότι η αληθινή έρευνα στις οποίες τη λειτουργία η συμβολική δράση η αποκαλούμενη θεωρία του Μαρξ θα μπορούσε να αποδοθεί, είναι εξαιρετικά ανορθόδοξη από τη σκοπιά της αυτοκατανόησης του Μαρξ (ή της κοινής μαρξιστικής κατανόησης), μπορεί κανείς να προσφέρει μια απάντηση μόνο μετά από μια ακριβή εξέταση —των προβλημάτων της νεωτερικότητας όπως έχουν εγερθεί από τον ίδιο το Μαρξ. Εξαιτίας αυτού θα στραφώ τώρα σε αυτό το πρόβλημα. Θα αναλύσω εκείνα τα συστατικά χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας που απαρίθμησα ανωτέρω και τότε θα δείξω τον τρόπο με τον οποίο αυτά τα χαρακτηριστικά φωτίστηκαν για πρώτη φορά από το Μαρξ.

***Θέση 1: Η νεωτερική κοινωνία είναι δυναμική και
προσανατολισμένη προς το μέλλον · επέκταση και
βιομηχανοποίηση συνιστούν τα κύρια χαρακτηριστικά της.***

ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΑΡΞ η νεωτερικότητα γεννήθηκε με το βιομηχανικό καπιταλισμό. Ο Μαρξ συχνά αναφέρθηκε στο τοκογλυφικό και στο εμπορικό κεφάλαιο ως προκατακλυσμιαίες μορφές του κεφαλαίου. Η εκλογή του επιθέτου είναι εύγλωττη: αντιπροσωπεύει το προνεωτερικό. Οι προνεωτερικές μορφές του κεφαλαίου βρίσκονται στους θύλακες, στις ρωγμές των παραδοσιακών τρόπων ζωής. Ωστόσο, το βιομηχανικό κεφάλαιο καταστρέφει την παράδοση και επαναστατικοποιεί τους τρόπους ζωής.

Σε μερικές από τις περιληπτικές διατυπώσεις του ίδιου του Μαρξ για τη φιλοσοφία του της ιστορίας έχει κανείς την εντύπωση ότι ο καπιταλισμός είναι μόνο ένας από αρκετούς «τρόπους παραγωγής» που προηγούνται από αυτόν. Ωστόσο στην πλειοψηφία των γραπτών του ο Μαρξ τόνισε με έμφαση ότι ο βιομηχανικός καπιταλισμός δεν είναι απλώς ένας τρόπος παραγωγής μεταξύ πολλών, αλλά μάλλον ότι είναι ουσιαδώς διαφορετικός από όλους τους άλλους που προηγούνται αυτού. Αυτό το στοιχείο τονίζεται με βαθιά σαφήνεια στα Grundrisse, όπου ο Μαρξ συχνά αντιπαρέθεσε τη νεωτερική κοινωνία σε όλες τις προηγούμενες. Όλες οι παραθέσεις που κάνει γύρω από αυτό το θέμα στηρίζονται στην αντίθεση μεταξύ «στατικού» και «δυναμικού». Σε όλους τους προκαπιταλιστικούς κοινωνικο-οικονομικούς σχηματισμούς η αναπαραγωγή τους είναι αυτο-περιορισμένη. Αντίθετα ο βιομηχανικός καπιταλισμός επεκτείνεται χωρίς όρια· η έλλειψη περιοριστικότητας θεμελιώνεται στην αληθινή του δομή. Αυτός επίσης είναι και ο λόγος για τον οποίο η προ-νεωτερική ατομικότητα ήταν περιορισμένη και γιατί μόνο η νεωτερική ατομικότητα μπορεί να αναπτύξει όλες τις δυνητικότητές της. Με άλλα λόγια η δυναμική τάση ως αντιτιθέμενη στη στατική, είναι ενδεικτική του χαρακτήρα μόνο των νεωτερικών κοινωνικών και της νεωτερικής ατομικότητας. Δεν χρειάζεται να πούμε ότι ο Μαρξ όχι μόνο περιέγραψε τον κεντρικό δυναμισμό της νεωτερικότητας αλλά και τον εγκωμίασε επίσης. Η γέννηση της νεωτερικότητας υμνήθηκε μέσα στα έργα του ως το πιο προοδευτικό στάδιο της ανθρώπινης ιστορίας.

Ωστόσο θα ήταν παρανόηση να πιστέψουμε ότι ο Μαρξ ταύτισε τη νεωτερικότητα με το βιομηχανικό καπιταλισμό. Είναι πράγματι ο βιομηχανικός καπιταλισμός που απογειώνει τη νεωτερικότητα και εξαιτίας τούτου επιτελεί την «ιστορική αποστολή» του, όπως το τοποθέτησε ο Μαρξ. Αλλά όπως επίσης ο Μαρξ είδε, η δυναμική του καπιταλισμού ήταν αυτοματαιούμενη μέσα στον καπιταλισμό, καθώς η απεριόριστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (η βιομηχανοποίηση δηλαδή) θα έθετε όρια στη συσσώρευση του κεφαλαίου. Λόγω αυτού, ακόμη κι αν η βιομηχανοποίηση απογειώνεται από τον καπιταλισμό είναι απεριόριστη και δεν μπορεί να περιορισθεί στα όρια του. Είναι σ' αυτό το σημείο που η Μαρξική ανάλυση μεταστρέφεται από λογική αναδόμηση της

πραγματικότητας σε προφητεία. Από τη σκοπιά του ο καπιταλισμός δεν είναι παρά το πρελούδιο στην κυρίως νεωτερικότητα δηλαδή στον κομμουνισμό. Ο Μαρξ έχει συχνά κριτικαριστεί, κατά την αντίληψη μου σωστά, για τον σχηματισμό αυτού του ιδιαίτερου συμπεράσματος. Είναι κοινός τόπος μεταξύ προσεκτικών αναγνωστών του Μαρξ ότι αυτό το συμπέρασμα συγκροτήθηκε πολύ πριν ο Μαρξ επιχειρήσει την ανάλυση του βιομηχανικού καπιταλισμού ή αλλιώς της νεωτερικότητας. Η ιδέα ότι η κοινωνία των συνεταιρισμένων παραγωγών, που είναι ο κομμουνισμός, θα είναι η αναγκαία έκβαση της δυναμικής ανάπτυξης του καπιταλισμού, ήταν η βασική αρχή της όλης φιλοσοφίας του Μαρξ, αλλά αυτή η ιδέα δεν είχε με καμιά έννοια εξαχθεί από την ανάλυση του για τη νεωτερικότητα. Ούτε η θέση του ότι η κοινωνική παραγωγή συγκρούεται με την ατομική ιδιοποίηση, ούτε η άλλη του θέση η αναφερόμενη στην πτωτική τάση του ποσοστού του κέρδους εξασφαλίζουν επαρκή βάση για το συμπέρασμα ότι η κομμουνιστική κοινωνία είναι αναπόφευκτη. Πράγματι, όλα όσα η μαρξική αναδόμηση μπορεί νόμιμα να υπονοεί είναι τα ακόλουθα. Πρώτον, η ιδιαίτερη μορφή της νεωτερικότητας ή του βιομηχανικού καπιταλισμού ο οποίος υπήρχε τον 19ο αιώνα πρέπει να υποστεί ένα ουσιαστικό μετασχηματισμό. Δεύτερο, το πάντρεμα μεταξύ απεριόριστης ανάπτυξης της βιομηχανοποίησης και του καταπιταλιστικού οικονομικού οργανισμού δεν μπορεί να είναι διαρκές. Τρίτον, η βιομηχανοποίηση θα θέσει αναπτυξιακούς περιορισμούς στον ίδιο τον καπιταλισμό. Στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα αυτά τα συμπεράσματα δεν ηχούν ούτε ως ουτοπικά ούτε ως υπερβολικά ριζοσπαστικά.

Δεν είναι καν ανάγκη να είναι κανείς μαρξιστής για να αποδεχθεί τέτοια συμπεράσματα. Ακόμη και αν είναι αλήθεια ότι ο κομμουνισμός ή η κοινωνία των συνεταιρισμένων παραγωγών δεν προκύπτει με κάποια λογική αναγκαιότητα από τη θεωρία του Μαρξ ως το *suī generis* μέλλον της νεωτερικότητας, παραμένει εντούτοις αυτό το συμπέρασμα η καθολικά κυριαρχούσα βάση του έργου του Μαρξ ως όλον. Για το Μαρξ υπήρχαν πολλοί σπουδαίοι λόγοι για να εγκωμιάζει χωρίς όρους τα επιτεύγματα της νεωτερικότητας, γιατί αυτός σταθερά πίστευε ότι ο καπιταλισμός δεν, ήταν παρά το πρελούδιο στην εκπλήρωση του σχεδίου της νεωτερικότητας ως τέτοιου. Η απεριόριστη ανάπτυξη, μέσα στον καπιταλισμό, πήρε τη μορφή της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας και έγινε η πηγή των ανθρώπινων βασάνων. Η απεριόριστη ανάπτυξη τότε μόνο θα είναι δυνατόν να εγκωμιασθεί χωρίς όρους όταν θα λάβει χώρα κάτω από την κοινωνική συνθήκη της ελευθερίας, στην αρνητική και τη θετική της εκδοχή στον ίδιο βαθμό*. Οποιαδήποτε και να είναι η γνώμη μας για την μαρξική ουτοπία της κοινωνίας των συνεταιρισμένων παραγωγών, η ιδέα της κατανόησης της νεωτερικότητας ως

περιέχουσας τη δυνατότητα της ελευθερίας, θετικής και αρνητικής εξίσου, παραμένει ακόμα κεντρική, στο ζωντανό και σημαντικό ριζοσπαστικό - αριστεριστικό σχέδιο. Ανεξάρτητα από το αν τοποθετούμε τους εαυτούς μας στην προοπτική της πραγμάτωσης της «αυτόνομης κοινωνίας» ή της «σοσιαλιστικής κοινωνίας» ή της «ιδεώδους κοινωνίας της επικοινωνίας» ή της «αυτο-κυβερνώμενης κοινωνίας», όλα αυτά τα σχέδια εκφράζουν και διατυπώνουν ένα αντικείμενο παρόμοιο αν όχι ταυτόσημο με την ιδέα του Μαρξ.

* Θετική ελευθερία: εννοεί την ελευθερία για να κάνεις κάτι. Αρνητική ελευθερία: την ελευθερία από το Νόμο, τους Κανόνες κτλ. (σ.τ.μ.).

Θέση 2η: Η νεωτερική κοινωνία είναι εξορθολογισμένη.

ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΑ ΓΝΩΣΤΟ, ήταν ο Μαξ Βέμπερ που πρώτος επινόησε την έννοια «εξορθολογισμός» (rationalization) και τη διέκρινε από την έννοια της ορθολογικότητας. Ωστόσο ο Μαρξ είχε ήδη αναλύσει πριν από αυτόν, το ίδιο φαινόμενο. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Λούκατς κατόρθωσε τόσο εύκολα να συνθέσει τις μαρξικές με τις βεμπεριανές έννοιες στο βιβλίο του «Ιστορία και ταξική συνείδηση». Επιτρέψτε μου να αρχίσω με μια βάνανυση οπωσδήποτε περίληψη της βεμπεριανής έννοιας. Η έννοια του εξορθολογισμού εφαρμόζεται στους θεσμούς. Ένας θεσμός λειτουργεί σύμφωνα με ένα σύνολο κανόνων οι οποίοι εγγυώνται την ενέργεια του θεσμού, ενέργεια που δεν σχετίζεται με αξίες. Αν οι κανόνες διατηρούνται, συναντάμε το κριτήριο του minimum-maximum (η minimum εισροή για το maximum προϊόν). Αντίθετα η έννοια της ορθολογικότητας εφαρμόζεται στην ανθρώπινη δράση. Αν μια δράση είναι ορθολογική, μπορεί να είναι είτε ορθολογική ενόψει ενός σκοπού, είτε ορθολογική σε σχέση με κάποιες αξίες. Με άλλα λόγια θέτουμε ένα σκοπό, εκλέγουμε τα μέσα και πραγματοποιούμε το σκοπό ή παρατηρούμε μια ιδιαίτερη αξία σε όλες μας τις πράξεις. Τώρα

το γεγονός είναι ότι ο Μαρξ είχε αναλύσει τη νεωτερικότητα ακριβώς με τους ίδιους όρους, έστω και με ένα περιορισμένο τρόπο καθώς δεν εξετάζει την πολιτική, αλλά μόνο την οικονομία. Αυτό το τελευταίο είναι μια από τις σοβαρότερες ατέλειες της θεωρίας του Μαρξ για τη νεωτερικότητα. Θα επιστρέψω αργότερα σ' αυτό το παράδοξο γεγονός ότι ο Μαρξ που είναι συνδεδεμένος στα μυαλά εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων με ένα διακεκριμένο τύπο πολιτικής, ποτέ δεν ανέπτυξε μια δική του πολιτική θεωρία. Προς το παρόν, ωστόσο, ας προχωρήσουμε τη συζήτηση γύρω από το πρόβλημα του

εξορθολογισμού. Σύμφωνα με το Μαρξ ήταν το εργασιακό προτσές που είχε εξορθολογισθεί στη νεωτερικότητα. Στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου αφιέρωσε ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην περιγραφή του τρόπου με τον οποίο ο εξορθολογισμός έχει γίνει μια από τις παραγωγικές δυνάμεις στο βιομηχανικό καπιταλισμό. Στην πορεία της ανάλυσης του καταμερισμού της εργασίας μέσα στο εργοστάσιο, αναφέρθηκε, όπως έκανε και ο Βέμπερ μετά από αυτόν, σε ένα ενυπάρχον σύνολο κανόνων οι οποίοι εγγυώνται την ενέργεια και όπου η ενέργεια δεν σχετίζεται με αξίες. Εξίσου ενδιαφέρον είναι, ότι ο Μαρξ συμμερίζεται παρόμοιες αμφιλογίες με τον Βέμπερ αναφορικά με το προτσές του εξορθολογισμού. Από τη μια μεριά, εκτίμησε την ενέργεια που δεν σχετίζεται πια ούτε και εξαρτάται από τις αξίες. Αυτό το νέο είδος ενέργειας σημάδεψε το γεγονός ότι οι παραδοσιακοί περιορισμοί πάνω στην παραγωγή είχαν πια εγκαταλειφθεί πίσω στο παρελθόν. Επαίνεσε ακόμη την προτίμηση του Ρικάρντο για την «παραγωγή για το σκοπό της παραγωγής» και ακόμη περισσότερο ερωτοτρόπησε με την ιδέα της εξορθολογίζουσας κοινωνίας ως όλου ταυτόχρονα με την εξάλειψη της αγοράς. Από την άλλη μεριά ο Μαρξ ήταν ανήσυχος με τον εξορθολογισμό στην ίδια έκταση που θα ήταν αργότερα και ο Βέμπερ. Θα μπορούσε ο εργάτης να βρεθεί στη θέση όπου το μόνο που θα μπορούσε να κάνει να είναι η εφαρμογή προ-τεθιμένων κανόνων τότε το εργασιακό προτσές δεν θα ήταν πια ένα ορθολογικό προτσές ενόψει ενός σκοπού, εφόσον ο εργάτης δεν θα μπορούσε να θέσει, το δικό του σκοπό και να επιλέξει τα δικά του μέσα για να τον πραγματοποιήσει. Έτσι η ορθολογικότητα ενόψει ενός σκοπού αλλοτριώνεται μέσα στον εξορθολογισμό. Το ίδιο συμβαίνει και με την ορθολογικότητα σε σχέση με αξίες. Ακόμη και αν ο Μαρξ τόνισε με έμφαση ότι η παραγωγή για τον σκοπό της παραγωγής ήταν προοδευτική συγκρινόμενη με τα παραδοσιακά παραγωγικά προτσές που βρίσκονταν ακόμη κάτω από τους περιορισμούς των παραδοσιακών αξιών τελικά ποτέ δεν θα μπορούσε να δεχθεί ότι η παραγωγή θα μπορούσε να μη σχετίζεται με καμιά αξία. Στα Grundrisse τόνισε με έμφαση περισσότερο από μια φορά ότι η ανάπτυξη όλων των ατομικών ικανοτήτων του εργάτη ήταν αυτή που θα ρύθμιζε το παραγωγικό προτσές. Οι αναπτυγμένες ατομικές ανάγκες του εργάτη θα ρύθμιζαν το παραγωγικό προτσές ωστόσο, το ίδιο το παραγωγικό προτσές δεν θα ήταν πλήρως εξορθολογισμένο όσο θα σχετιζόταν ακόμη έστω και με μια αξία εξωτερική ως προς το ίδιο το παραγωγικό προτσές. Αυτή η αμφιλογία διασχίζει όλα τα έργα του Μαρξ, ακόμα κι αν ο τρίτος τόμος του Κεφαλαίου είναι περισσότερο στραμμένος από άποψη προτίμησης προς τον εξορθολογισμό από τα Grundrisse, τα οποία διατηρούν μια ανταγωνιστικότητα απέναντι του. Ακόμα μπορεί κανείς να σημειώσει ότι άφησε, τουλάχιστον όσον αφορά το μέλλον, το ερώτημα πλατιά ανοικτό. Αν οι συνεταιρισμένοι παραγωγοί υποτάξουν τη βιομηχανική ή ακόμη και την οικονομική ανάπτυξη στη

συλλογική τους θέληση δεν θα μπορούσε κανείς να προείπει την έκταση στην οποία θα έπρεπε να διατηρήσουν την παραγωγή εξορθολογισμένη ή αν αυτό δεν θα ήταν καθόλου δυνατό.

Η χαρακτηριστική αμφιλογία στην εκτίμηση του εξορθολογισμού είναι ενδεικτική μιας εξαιρετικά νεωτερικής προσέγγισης. Εξαιρώντας τους καθαρούς ρομαντικούς που αρνούνται τον εξορθολογισμό οποιουδήποτε είδους και τους φανατικούς φιλελεύθερους που δεν ασχολούνται με το κόστος του εξορθολογισμού όλοι οι σύγχρονοι θεωρητικοί επέδειξαν την ίδια ακριβώς αμφιλογία όταν ασχολήθηκαν με το πρόβλημα. Είναι βέβαια αληθινό ότι το πρόβλημα του εξορθολογισμού στους σύγχρονους λόγους κατευθύνεται σε ένα πολύ ευρύτερο φάσμα θεσμών και μορφών κοινωνικής αλληλεπίδρασης από ότι στο Μαρξ. Ωστόσο, δεν είναι ο σκοπός μου εδώ να παρουσιάσω ένα Μαρξ που έδωσε απαντήσεις σε όλα τα σημερινά μας προβλήματα, αλλά μόνο ένα Μαρξ που είχε ήδη αναγνωρίσει και τοποθετήσει ένα θεμελιώδες πρόβλημα που από τότε προσπαθούμε να λύσουμε.

Θέση 3η: Η νεωτερική κοινωνία είναι λειτουργιστική.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ είναι κεντρική στη θεωρία του Μαρξ. Γι' αυτό το λόγο θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι εργαζόταν με ένα πρότυπο στρωματοποίησης (της κοινωνίας) κι όχι μ' ένα λειτουργιστικό πρότυπο. Ωστόσο, έχει συχνά υποδειχθεί ότι ο Μαρξ προτείνει αρκετές ερμηνείες της έννοιας τάξη, όλες ασυμβίβαστες μεταξύ τους. Είναι εξίσου καλά γνωστό ότι ο τρίτος τόμος του Κεφαλαίου τελειώνει με ένα ατέλειωτο κεφάλαιο για τις τάξεις. Πέρα από κάθε αμφιβολία, ο Μαρξ δεν μπόρεσε τελικά να λύσει το πρόβλημα και το *magnus opus* έμεινε ατελειώτο. Έτσι το πολιτικό μήνυμα του κειμένου και η ανάλυση της νεωτερικότητας ποτέ δεν συγχωνεύθηκαν θεωρητικά. Σε ό,τι ακολουθεί επιθυμώ να ανακατασκευάσω τη λειτουργιστική ερμηνεία των νεωτερικών τάξεων και να δείξω γιατί δεν μπόρεσε να αναπτύξει αυτή την αντίληψη πλήρως.

Ο Μαρξ τόνισε με έμφαση αρκετές φορές ότι οι νεωτερικές κοινωνικο-οικονομικές τάξεις διαφέρουν ουσιωδώς από τις προηγούμενες κοινωνικές τάξεις, και περιέγραψε αυτή τη διαφορά με πολλούς τρόπους. Η νεωτερική κοινωνία είναι μια «καθαρή» κοινωνία, ενώ οι προηγούμενες κοινωνίες ήταν ακόμη στηριγμένες στη φύση, έτσι που οι σύγχρονες τάξεις είναι καθαρά κοινωνικές τάξεις ενώ οι προηγούμενες κοινωνικές τάξεις ήσαν ακόμη οργανωμένες πάνω σε «φυσικούς» δεσμούς. Η σχέση του να είναι

«μέλος» κανείς μιας τάξης στις προηγούμενες τάξεις ήταν μια σχέση «αναγκαία» ενώ η σχέση του να είναι μέλος κανείς μια νεωτερικής τάξης είναι τυχαία. Κατά τη διάρκεια της πρώιμης ανάπτυξης του καπιταλισμού (με άλλες λέξεις της νεωτερικότητας) ακόμη και τα μέλη της τάξης των γαιοκτητών σχετίζονται με τις ιδιοκτησίες τους με ένα «τυχαίο τρόπο». Αυτό σημαίνει, ότι ακόμη και οι ιδιοκτήτες γης μετασχηματίστηκαν σε νεωτερικές τάξεις. Η συνέπεια της ανωτέρω διάκρισης είναι αναμφίλογη. Ενώ στις προ-νεωτερικές κοινωνίες ήταν η στρωματοποίηση που όριζε τη λειτουργία όλων των μελών που γεννήθηκαν σε ένα δεδομένο κοινωνικό στρώμα, στη νεωτερική καπιταλιστική κοινωνία είναι μάλλον η λειτουργία η επιτελούμενη στην κοινωνία που συγκροτεί τις τάξεις. Το να γεννηθείς δουλοπάροικος σήμαινε το να εκτελείς λειτουργίες που ανήκαν ιδιαίτερα σε εκείνο το στρώμα. Αντίθετα, είναι η εκτέλεση της λειτουργίας της «βιομηχανικής εργασίας» που κάνει κάποιον μέλος της εργατικής τάξης, έτσι που όταν κάποιος δεν εκτελεί αυτή τη λειτουργία, δεν μπορούμε πια να πούμε ότι είναι μέλος αυτής της ιδιαίτερης κοινωνικής τάξης. Ένας δουλοπάροικος που θα πλούτιζε θα παρέμενε δουλοπάροικος εκτός από την περίπτωση ιδιαιτέρων συνθηκών κάτω από τις οποίες θα μπορούσε να εξαγοράσει την ελευθερία του. Ωστόσο, ένας εργάτης που πλουτίζει και ανοίγει ένα κατάστημα δεν είναι πια εργάτης γιατί εκτελεί μια διαφορετική λειτουργία. Στην ανάλυση του της νεωτερικής κοινωνίας ο Μαρξ έχει την τάση να εργάζεται με τις κατηγορίες της εργασίας και του κεφαλαίου αντί των κατηγοριών των εργατών και των καπιταλιστών και κατ' αυτόν τον τρόπο δίνει έμφαση στη λειτουργία που επιτελείται για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Θα προτείνω ότι σ' αυτό το θέμα ο Μαρξ ήταν πιο ριζικά νεωτερικός από το Βέμπερ· για το δεύτερο ισχύει ότι εργάστηκε επίσης και με την έννοια του «γοήτρου», της κατανομής της τιμής, πράγμα που είναι σαν να λέμε ότι εργάστηκε με μια μη λειτουργιστική θεωρία. Είναι αρκετά αληθινό, ότι η διάκριση του Βέμπερ ταιριάζει με τα αποτελέσματα της εμπειρικής παρατήρησης πολύ περισσότερο από ότι ταιριάζει η αφαίρεση του Μαρξ. Οι νεωτερικές δυτικές κοινωνίες δεν είναι καθολικά λειτουργιστικές. Αλλά ο Μαρξ ήταν πιο ριζοσπάστης στη σύλληψη της κύριας τάσης της νεωτερικότητας.

Είναι εύκολο να κατανοήσουμε γιατί ο Μαρξ δεν μπορούσε να ακολουθήσει τη δική του λειτουργιστική θεωρία της τάξης ως τα τελικά της συμπεράσματα. Οι δύο λειτουργίες, εργασία και κεφάλαιο πράγματι εξηγούν τον ανταγωνισμό μεταξύ των δύο κοινωνικών τάξεων που συγκροτούνται από αυτές τις λειτουργίες. Ωστόσο, αυτές εξηγούν μόνο τους ανταγωνισμούς που συγκροτούνται από αυτές τις βαθιές λειτουργίες. Αν κατανοούμε την εργασία ως μια κοινωνική λειτουργία, και το προλεταριάτο ως την κοινωνική τάξη που συγκροτείται από αυτή τη λειτουργία, ο ανταγωνισμός εργασίας και κεφαλαίου

μπορεί να κατανοηθεί μόνο μέσα από μια συνδικαλιστική λογική. Από αυτό συνεπάγεται ότι τα συνδικαλιστικά κινήματα, χωρίς να είναι ανάγκη να πούμε ότι ακόμη και αυτά δεν είναι απλώς εκφράσεις της λειτουργίας της «εργασίας», οργανώνουν τουλάχιστον αυτή την τάξη από τη θέση την οποία η λειτουργία «εργασία» κατέχει στην αναπαραγωγή της νεωτερικής κοινωνίας. Αυτό το συμπέρασμα θα είχε ακολουθήσει λογικά από την καθαρά λειτουργιστική έννοια της νεωτερικής κοινωνίας· θα ήταν επίσης ένα αληθινό συμπέρασμα. Στα τελευταία 100 χρόνια, τα προ-νεωτερικά στρώματα έχουν βαθμιαία εξαφανισθεί όπως ο Μαρξ προέβλεψε. Ακόμη, στο ίδιο διάστημα οι λειτουργίες που επιτελούνται στη νεωτερική κοινωνία έχουν σε αυξανόμενο βαθμό διαφοροποιηθεί. Είναι ακριβώς αυτή η διαφοροποίηση που οδήγησε στην επέκταση των συνδικαλιστικών κινήματων. Ωστόσο, η «ιστορική αποστολή του προλεταριάτου» που είναι για το Μαρξ ταυτόσημη με τη συγκρότηση του προλεταριάτου ως φορέα της σοσιαλιστικής επανάστασης, απελευθερώνοντας τον εαυτό του και μαζί με αυτό, με την ίδια δράση, όλο το ανθρώπινο είδος, δεν μπορεί να αποδοθεί στη λειτουργία «εργασία» και ούτε μπορεί να παραχθεί από αυτή. Σαφώς ενήμερος πάνω σε αυτό ο Μαρξ δεν εγκαλεί τη λειτουργία της εργασίας να επιτελέσει αυτό το καθήκον, αλλά την επαναστατική συνείδηση του προλεταριάτου ως τάξης για τον εαυτό της. Αλλά πώς μπορεί αυτή η τάξη να συγκροτηθεί ως τάξη για τον εαυτό της εάν αυτή η συγκρότηση δεν απορρέει από την ίδια τη λειτουργία της εργασίας. Ο Μαρξ πρότεινε αρκετές συμπληρωματικές εξηγήσεις μια από τις οποίες αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Στους όρους αυτής της εκδοχής, το προλεταριάτο βρίσκεται αποκλεισμένο από την πολιτική και την ιδιωτική αστική κοινωνία, συντιθέμενο από το τεράστιο πλήθος των παριών της νεωτερικότητας, μπορεί να χειραφετηθεί πολιτικά το ίδιο μόνο μέσω της καθολικής ανθρώπινης χειραφέτησης, με άλλα λόγια μέσω της παραγματοποίησης της σοσιαλιστικής επανάστασης. Ωστόσο, από την εποχή του Μαρξ μια σπουδαία ανάπτυξη έχει λάβει χώρα. Με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας διαμέσου του καθολικού δικαιώματος της ψήφου (το οποίο ο Μαρξ θεωρούσε ως μία απλή πρόσοψη που καλύπτει την προσωρινή ισορροπία των αντιμαχόμενων τάξεων), η πολιτική δράση έχει προοπτικά αποσυνδεθεί από την έννοια μιας ειδικής λειτουργίας που επιτελούν κάποια άτομα στην κοινωνία. Το συμπληρωματικό επιχείρημα που φαινόταν τόσο προφανές την εποχή του Μαρξ έχει χάσει σήμερα την αξιοπιστία του. Εργατικά κινήματα και εργατικά κόμματα, αρκετά από αυτά εμπνευσμένα από την ίδια τη θεωρία του Μαρξ πάλεψαν για την εγκαθίδρυση της πολιτικής δημοκρατίας, και πέτυχαν τουλάχιστον σε αληθινά μεγάλη έκταση, στις προσπάθειες τους για πολιτική χειραφέτηση. Αυτή η ιστορική ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε στη Δύση, και μόνο εδώ, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οδηγεί σε δύο διαφορετικά συμπεράσματα. Κατ' αρχήν, ο Μαρξ είχε δίκιο στο μέτρο που

ανακάλυψε ότι η νεωτερική στρωματοποίηση βασίζεται πάνω σε λειτουργίες και όχι το αντίθετο, αλλά έκανε λάθος όταν προέβλεπε ότι το προλεταριάτο θα ήταν ο φορέας της σοσιαλιστικής επανάστασης. Κατά δεύτερο λόγο, ο Μαρξ έκανε λάθος όταν ανέλυε τη νεωτερικότητα μόνο με λειτουργιστικούς όρους, όπως κάνει λάθος και κάθε άλλος που σήμερα επιχειρεί το ίδιο διάβημα. Η δημοκρατία ως πολιτικός θεσμός, είναι πέρα από λειτουργίες εφόσον εκφράζει λειτουργίες μόνο σε τόση έκταση σε όση της θέτει περιορισμούς ο καπιταλισμός ή η βιομηχανοποίηση.

Αλλά ακόμη και αν το όραμα του Μαρξ για τη μεγάλη προλεταριακή επανάσταση έχει χάσει την αξιοπιστία του, δεν έχει χάσει την αξιοπιστία της η προοπτική που σκιαγράφησε. Η επιχειρηματολογία του σ' αυτό το σημείο αναπτύσσεται ως εξής. Οι νεωτερικές τάξεις συγκροτούνται μέσω των λειτουργιών. Η διαίρεση των κοινωνικοοικονομικών λειτουργιών είναι ταυτόσημη με την κοινωνική διαίρεση της εργασίας. Στο μέτρο που τα άτομα εκτελούν μια και την ίδια λειτουργία καθόλη τη διάρκεια της ζωής τους, η ταξική κοινωνία αναπαράγεται. Οι διευθυντικές λειτουργίες συγκροτούν την κυρίαρχη ή ιθύνουσα τάξη (ή τάξεις), οι εκτελεστικές λειτουργίες (πρώτα από όλα η λειτουργία της χειρωνακτικής εργασίας) συγκροτούν την κυριαρχούμενη τάξη (ή τάξεις). Ακόμη περισσότερο ο Μαρξ υπέθεσε ότι η διευθύνουσα λειτουργία ασκείται από εκείνους που κατέχουν τα μέσα παραγωγής, και η απλώς εκτελεστική λειτουργία από εκείνους που δεν κατέχουν τίποτε άλλο εκτός από την εργασιακή τους δύναμη. Στο σημείο αυτό περιέγραψε σωστά τον *modus operandi* (τρόπο λειτουργίας) των καπιταλιστικών κοινωνιών. Ωστόσο το υπόδειγμα αυτό έχει πολύ πιο πλατιές συμπαραδηλώσεις.

Αν κοιτάξουμε τις ανατολικό-ευρωπαϊκές (ή σοβιετικού τύπου) κοινωνίες, αντιλαμβανόμαστε άμεσα ότι είναι εκείνες που οδηγούν το λειτουργιστικό τύπο στρωματοποίησης στα άκρα. Σ' αυτές, οι θέσεις εκείνων που κυριαρχούν και εκείνων που κυριαρχούνται ορίζονται ολοκληρωτικά από τη λειτουργία που ασκούν στην κοινωνική διαίρεση της εργασίας. Αλλά η λειτουργία της προσταγής δεν σχετίζεται με τη νομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής αλλά μάλλον με τη θέση που κατέχουν τα άτομα σε εκείνο το θεσμό που λέγεται «το κόμμα». Αντίθετα με τις αστικές κοινωνίες με δημοκρατικούς θεσμούς, όπου η μεταλειτουργιστική δράση είναι θεσμοποιημένη, στις σοβιετικού τύπου κοινωνίες δεν υπάρχει απολύτως καμιά δυνατότητα για μεταλειτουργιστική δράση. Μπορεί κανείς εύκολα να δει από αυτό ότι δεν είναι για λόγους αδιόρθωτης αφέλειας ή ρομαντικής ονειροπόλησης που ο Μαρξ επιτέθηκε όχι μόνον εναντίον της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά εξίσου .και εναντίον της κοινωνικής

διαίρεσης της εργασίας. Επεξεργάσθηκε διάφορα σχέδια για την κατάργηση της κοινωνικής διαίρεσης της εργασίας, και θεωρητικά είναι μάλλον χωρίς σημασία το ότι με δυσκολία φαίνεται κάποιο από αυτά σήμερα να είναι καθολικά βιώσιμο (ιδιαίτερα εκείνα που υποστηρίζουν τη συνεχή εναλλαγή χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας και αντίστροφα, τη συνεχή εναλλαγή από το ένα είδος χειρωνακτικής εργασίας στο άλλο, από το ένα είδος διανοητικής εργασίας στο άλλο). Αν δεχόμαστε ότι η δημοκρατία είναι η μόνη μετα-λειτουργιστική θέσμιση της νεωτερικότητας, τότε το συμπέρασμα ότι η ταξική κοινωνία, η συγκροτούμενη από τις λειτουργίες μπορεί να υπερβαθεί μέσω της ριζοσπαστικοποίησης της δημοκρατίας φαίνεται νόμιμο. Κάπου ο ίδιος ο Μαρξ έκανε την κριτική παρατήρηση ότι η δημοκρατία σταματάει μπροστά στην πύλη του εργοστασίου. Τι θα γινόταν αν δεν σταμάταγε; Η αυτοδιεύθυνση της κοινωνίας δεν θα μπορούσε να εξαλείψει εξ ολοκλήρου την κοινωνική διαίρεση της εργασίας, αλλά θα μπορούσε να εξαλείψει την κυριαρχία ως ειδική (διαχωρισμένη) λειτουργία. Η λύση βέβαια αυτή συναντάται στον ίδιο το Μαρξ όταν μιλάει για «αυτοδιεύθυνση» της κοινωνίας. Αυτό που δεν συναντάμε σ' αυτόν είναι η ιδέα ότι η ριζοσπαστικοποίηση της δημοκρατίας θα μπορούσε να κατανοηθεί ως ένα προτσές μέσα στον εγκαθιδρυμένο σκελετό της ήδη υπάρχουσας δημοκρατίας.

Θέση 4η: Η επιστήμη μάλλον παρά η θρησκεία γίνεται η βάση για τη συσσώρευση της γνώσης.

ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΥ ΓΝΩΣΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ότι ο Μαρξ ήταν σαφώς ενήμερος για την κυριαρχούσα ισχύ των επιστημών. Περιέγραψε τις φυσικές επιστήμες ως τη «γενική διάνοια» όπου το «γενικό» βρίσκεται αντί του «αποκλειστικού». Αναφέρθηκε στις φυσικές επιστήμες ως τις πιο ισχυρές «παραγωγικές δυνάμεις», ακόμη κι αν πίστευε ότι το κεφάλαιο αποκτούσε την επιστήμη δωρεάν. Ενώ είναι εύκολο να τον κριτικάρουμε για τη δεύτερη απόφαση του που έχει αποδειχθεί λανθασμένη, δεν μπορεί κανείς να αποφύγει να θαυμάσει τη διαύγεια της πρώτης απόφασης γιατί την εποχή του Μαρξ οι φυσικές επιστήμες απείχαν πολύ από το να είναι πραγματικά ισχυρές «παραγωγικές δυνάμεις».

Μια από τις κεντρικές αποφάνσεις του Μαρξ που αναφέρονται στη θέση της κοινωνικής θεωρίας η οποία περιλαμβάνει και τη δική του θεωρία, ήταν ότι έπρεπε να είναι επιστήμη και εδώ το υπόδειγμα του ήταν εκείνο των φυσικών επιστημών. Επαναλαμβάνοντας τη χρήση των κατηγοριών του «νόμου» και της «αναγκαιότητας» στη κοινωνική θεωρία πιστοποιεί αυτή τη σταθερή του πίστη. Είναι εξίσου γνωστό ότι ο

Μαρξ έστειλε ένα αντίτυπο του Κεφαλαίου στο Ντάρβιν με μια αφιέρωση στον επιστήμονα που σεβόταν περισσότερο από κάθε άλλον. Σ' αυτό το σημείο, δεν είναι τα ούτως καλούμενα επιστημονικά λάθη του Μαρξ αλλά η ολοκληρωτική ταύτιση του με την επιστήμη ως την αποκλειστική κοσμοαντίληψη της νεωτερικότητας που προκαλεί την κριτική. Ποτέ δεν απαντάται στο Μαρξ η θέση ότι η επιστήμη θα μπορούσε να γίνει μια οπτική από τη σκοπιά της κυριαρχίας. Συμμεριζόταν τη θετικιστική αντίληψη ότι μόνο η θρησκεία, τα πολιτικά και ηθικά ιδεώδη υπηρετούν το σκοπό της κυριαρχίας, όχι η επιστήμη. Λόγω αυτού είναι ελάχιστα εκπληκτικό το να διαπιστώνουμε ότι γι' αυτόν η επιστήμη ποτέ δεν συμπεριελήφθηκε μεταξύ των στοιχείων της υπερδομής και αυτό δεν συνέβη επειδή τη θεώρησε ως τμήμα της ούτως καλούμενης «βάσης», αλλά μάλλον επειδή ήταν πεπεισμένος για την «αδιαφοροποίητη κυριαρχία» της καθαρά αντικειμενικής και αληθινής γνώσης. Ο Μαρξ εγκωμίασε ως μη προβληματικό, χρήσιμο πράγμα αυτό που αργότερα, αποκλήθηκε από τον Μαξ Βέμπερ «διανοητικοποίηση των κοσμοαντιλήψεων». Εντούτοις ο Βέμπερ, ο οποίος ήταν πολύ αισιόδοξος για την επιστήμη όπως και ο Μαρξ, ήταν πλήρως ενήμερος της σημασίας αυτής της εκλογής. Ο Μαρξ δεν ήταν. Γι' αυτόν η επιστήμη στάθηκε χωρίς αντιπάλους στο πεδίο της γνώσης ως τέτοιας.

***Θέση 5η: Παραδοσιακά έθιμα διαβρώνονται και παραδοσιακές
αρετές χάνονται. Κάποιες αξίες ή νόρμες αυξανόμενα
καθολικοποιούνται.***

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΟΤΙ Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ (ή η νεωτερικότητα) καταστρέφουν παραδοσιακές αξίες και νόρμες έγινε πολύ πριν το Μαρξ. Ο Μαρξ απλώς επαναδιατύπωσε μια ήδη πλατιά διαδεδομένη ιδέα, αν και με έντονα ανανεωμένη έμφαση. Ωστόσο, σε αντίθεση με τον Ρουσώ ή ακόμη και με τον Μοντεσκιέ, ο Μαρξ ύμνησε αυτή την τάση μη κριτικά και χωρίς όρους. Ως ελευθεριακός θεωρητικός, θεωρούσε τα δεσμευτικά έθιμα και τις δεσμευτικές νόρμες μόνο ως περιορισμούς της ελευθερίας. Οι νόρμες ως υπερ-υποκειμενικές αυθεντίες θέτουν περιορισμούς στην ανθρώπινη εκλογή και στην ανθρώπινη δράση. Ο καπιταλισμός επιτέλεσε μια αναμφίβολα χειραφετική λειτουργία απελευθερώνοντας μας από την καταπιεστική ισχύ αυτών των νορμών. Ενώ στα προσωπικά του ήθη ο Μαρξ ήταν ντροπαλά βικτωριανός, στη θεωρητική του στάση απέναντι στις νόρμες και τους νόμους, ως ένας με συμπάθεια αναγνώστης του Ντε Σαντ, ήταν ελευθεριακός και πολύ κοντά στο να θεωρηθεί ελευθεριάζων. Αλλά η αντίφαση μεταξύ της προσωπικής του ηθικής και της θεωρίας του δεν μας αφορά εδώ.

Ο Μαρξ έμεινε σταθερά στην αντίληψη ότι ο βιομηχανικός καπιταλισμός θα επιτελούσε τη λειτουργία της καθολίκευσης αρκετών διαφορετικών σχέσεων. Ο καπιταλισμός υποστήριζε θα ομογενοποιούσε όλη τη γήινη σφαίρα: μέσα σε μια πολύ σύντομη περίοδο κάθε χώρα θα ήταν καπιταλιστική. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο προσέφερε θεωρητική δικαιολόγηση στην αποικιοποίηση. Ο καπιταλισμός θα ανέτρεπε όλους τους παραδοσιακούς τρόπους και δρόμους ζωής, και έτσι θα άνοιγε το δρόμο παντού για το δεύτερο στάδιο της νεωτερικότητας, τον κομμουνισμό. Αυτή ήταν, το γνωρίζουμε σήμερα, μια λανθασμένη πρόβλεψη. Η μαρξιστική θέση ότι η επέκταση της αγοράς θα ήταν η επαρκής βάση για την ανάδυση της νεωτερικότητας ήταν μια παραπειστική ιδέα. Αυτό είναι υποστηρίξιμο, ανεξάρτητα από το εάν το μοντέλο βάση-υπερδομή ήταν υπεύθυνο γι' αυτή την αποτυχία. Κλίνω μάλλον να πιστέψω ότι το μοντέλο επινοήθηκε από το Μαρξ ακριβώς ως θεωρητική επινόηση για να στηρίξει την πρόβλεψη του (για τον κομμουνισμό) και όχι με άλλο τρόπο. Ωστόσο, οποιαδήποτε από αυτές τις δύο αντιλήψεις έχει το προβάδισμα, και οι δύο μαζί υποδεικνύουν ότι ο Μαρξ δεν ήταν προετοιμασμένος να πάρει υπόψη του μη οικονομικούς παράγοντες ως εξίσου υπεύθυνους για την ανάδυση της νεωτερικότητας, ένα σημείο που με μεγάλη έμφαση, τονίστηκε αργότερα από τον Μαξ Βέμπερ.

Η θεωρητική ένταση μεταξύ της φιλοσοφίας της ιστορίας και της θεωρίας της νεωτερικότητας είναι ακόμη περισσότερο εκρηκτική στη μαρξική συζήτηση της ιδεολογίας. Ο Μαρξ εργάστηκε με δύο εκδοχές της υλιστικής έννοιας της ιστορίας, μια ασθενή και μια ισχυρή· δεν θα ασχοληθώ εδώ με την ασθενή εκδοχή της θεωρίας που έχει γίνει πλατιά αποδεκτή από τότε, και θα αναφερθώ μόνο στην ισχυρή εκδοχή. Η θέση του Μαρξ είναι ότι στον ίδιο βαθμό που κάποιος δεν μπορεί να κρίνει ένα πρόσωπο πάνω στη βάση όσων το πρόσωπο αυτό πιστεύει ή πρεσβεύει ότι πιστεύει, αλλά μόνο στη βάση αυτού που πράγματι κάνει, όμοια οι κοινωνίες και οι κοινωνικές τάξεις δεν μπορούν να κριθούν στη βάση αυτού που πιστεύουν ή πρεσβεύουν ότι πιστεύουν αλλά μόνο πάνω στη βάση αυτού που πραγματικά κάνουν. Αν και ηχεί πειστική, αυτή η θέση δεν είναι ούτε ευλογοφανής ούτε αληθινή σ' αυτή τη γενική διατύπωση. Αν ένα πρόσωπο πιστεύει ότι κάνει κάτι και στην πραγματικότητα κάνει κάτι άλλο, η πίστη του (η αυτοκατανόησή του) διαμορφώνεται από, και σε συμφωνία με την ιστορική συνείδηση της εποχής του. Αν, ωστόσο, μια ολόκληρη κοινωνία ή μια κοινωνική τάξη «πιστεύει» ότι κάνει κάτι (έχει αυτή τη συλλογική αυτοκατανόησή), ενώ τα μέλη της κάνουν κάτι άλλο, η πίστη, το υλικό αυτής της συλλογικής αυτοκατανόησης, πρέπει να είναι παρούσα στην ιστορική συνείδηση της εποχής που δεν είναι ταυτόσημη με τη συνείδηση του ιδιαίτερου θεσμού, στρώματος ή τάξης. Αυτή η ιστορική συνείδηση

διαφορετική από την ενδο-υποκειμενική συνείδηση κάθε ιδιαίτερης κοινότητας, πρέπει να σταθεί ψηλότερα από κάθε ιδιαίτερη συνείδηση και έτσι πρέπει να είναι καθολική. Αλλά είναι μόνο με τη νεωτερικότητα που η συνείδηση της καθολικότητας (παγκοσμιότητας) αναδύεται πλήρως. Στην προ-νεωτερική κοινωνία δεν μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ του «να σκεφτόμαστε ότι κάνουμε αυτό και αυτό» και του «πράγματι να κάνουμε αυτό και αυτό» σε ένα καθολικό ή ταξικό επίπεδο. Ένα διάβημα σαν αυτό είναι κατάλληλο μόνο για τη νεωτερικότητα. Από τότε που λίγες νόρμες και αξίες έχουν καθολικευθεί κοινωνικά, εκπρόσωποι των ομάδων και των τάξεων μπορούν να δρουν με τη συνείδηση της καθολικότητας ενώ επιδιώκουν ιδιαίτερους σκοπούς. Όταν ο Μαρξ εφάρμοσε την έννοια της ιδεολογίας στη νεωτερική κοινωνία, άνοιξε βέβαια στην έρευνα εντελώς καινούργια εδάφη. Είναι απολύτως αληθινό ότι στη νεωτερική εποχή καθολικοποιημένες νόρμες και αξίες μπορούν να νομιμοποιήσουν τις ενέργειες ιδιαίτερων ομάδων. Αυτή είναι μια εξαιρετικά πολύτιμη συμβολή στη θεωρία της νεωτερικότητας που έχει από τότε απασχολήσει και έχει γίνει αντικείμενο επεξεργασίας από την κοινωνιολογία της γνώσης. Ωστόσο η θεωρία του Μαρξ για την ιδεολογία έχει δύο βασικά ελαττώματα. Κατά πρώτο λόγο όπως έχω ήδη σημειώσει, προσπάθησε να εφαρμόσει ένα υπόδειγμα της νεωτερικότητας στη μυθική οντότητα που αποκαλούσε Ιστορία με κεφαλαίο Ι.

Κατά δεύτερο λόγο ο Μαρξ δεν ήταν επαρκώς διαυγής σε ένα μείζον σημείο. Ποτέ δεν ξεκαθάρισε τι ακριβώς εννοούσε όταν δεχόταν ότι τάξεις ή στρώματα μπορεί να μην αναγνωρίζουν ότι «πραγματικά κάνουν αυτό και αυτό», παρά ό,τι σκέπτονται ότι κάνουν. Ας κοιτάξουμε πιο προσεκτικά αυτή την αξίωση. Όταν διατυπώνει τη θεωρία με γενικούς όρους ο Μαρξ ταυτίζει αυτό το μυστηριώδες «κάνουν αυτό και αυτό» μόνο με την παραγωγή. Αλλά όταν αναφέρεται σε ιδιαίτερες ιστορικές περιόδους η έμφαση συχνά μετατοπίζεται. Για παράδειγμα, όταν η αστική τάξη ανερχόταν στη ταξική εξουσία, υποστήριζε ο Μαρξ, είχε εκφράσει τις καθολικές αξίες ακόμη και αν αυτές προάσπιζαν μια νέα μορφή πολιτικής κυριαρχίας. Εδώ το να «κάνουν αυτό και αυτό» (σε αντίθεση με το «να σκέπτονται ότι κάνουν αυτό και αυτό») δεν έχει τίποτε να κάνει με την παραγωγή, μάλλον προέρχεται από την πολιτική δράση. Η σύγχυση οφείλεται στο ότι η προσπάθεια να συνδυάσει κανείς συνεκτικά μια ισχυρή εκδοχή της υλιστικής έννοιας της ιστορίας (μια φιλοσοφία της ιστορίας) με μια θεωρία της νεωτερικότητας, είναι συνδυασμός υπερπλήρους εντάσεων και αρκετών άλυτων αντιφάσεων.

Ο Μαρξ όχι μόνο ανέλυσε την καθολίκευση κάποιων νορμών και αξιών στη νεωτερικότητα. Περισσότερο από αυτό, πήρε αποφασιστική θέση υπέρ της τελικής και

τα πάντα περιβάλλουσας καθολίκευσης εναντίον όλων των ιδιαιτεροτήτων. Η ελευθερία και το ανθρώπινο είδος ήταν για το Μαρξ οι υψηλότερες αξίες, και σ' αυτό το σημείο δεν διέφερε από τους πλησιέστερους προκατόχους του. Αλλά ήταν ριζικότερος από τους άλλους στην αναζήτηση της εξάλειψης των ιδιαιτεροτήτων από την κοινωνική ζωή. Το προλεταριάτο θα είχε την αποστολή να απελευθερώσει το ανθρώπινο είδος ως όλο· οι λέξεις «απελευθερώνω» και «ανθρώπινο είδος ως όλο» έλαβαν την ίδια έμφαση από το Μαρξ. Χωρίς να κριτικάρουμε την καθολική εσχατολογική προοπτική ως τέτοια, πρέπει να σημειώσουμε ότι η αυτού του είδους ειλικρινής περιφρόνηση όλων των ιδιαιτεροτήτων είχε σοβαρά ελαττώματα από πολιτική και θεωρητική άποψη. Ακόμη και η πιο δημοκρατική πολιτική, δηλαδή η ριζοσπαστική δημοκρατική πολιτική, λειτουργεί σε ένα επίπεδο ιδιαίτερων συμφερόντων και επιδιώξεων, ακόμη και όταν δρα από το προνομιούχο σημείο κάποιων καθολικών αξιών και νορμών. Με μια αποφασιστική χειρονομία περιφρόνησης ο Μαρξ κατάργησε όλες τις ιδιαιτερότητες: τα συμφέροντα των αγροτών, των μεσαίων τάξεων, των εθνών και των αποικιών. Αυτή η απόλυτη καθολικότητα οδήγησε το Μαρξ ιδιαίτερα σε μια έλλειψη ευαισθησίας απέναντι στα πολιτικά ζητήματα γενικά και ιδιαίτερα απέναντι στο στόχο της δημοκρατικής πολιτικής. Η δημοκρατική πολιτική είναι ένα από τα βασικά συστατικά της νεωτερικότητας, και όταν ο Μαρξ έσφαλε καλύπτοντας αυτό το πρόβλημα, η πρωτοπόρα θεωρία του για τη νεωτερικότητα ήταν δραστικά περιορισμένη. Θα μπορούσε μόνο κανείς να διερωτηθεί γιατί ένας μεγαλοφυής άνδρας, που ανακάλυψε και ανέλυσε τόσο πολλά βασικά χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας δεν ήταν στον ελάχιστο βαθμό ανώτερος από κάθε άλλο από τους συγχρόνους του σοσιαλιστές οποτεδήποτε ασχολήθηκε με τη διαπραγμάτευση πολιτικών προβλημάτων. Όταν συνάντησε την πολιτική η μεγαλοφυΐα του με απαράλλακτο τρόπο τον εγκατέλειψε. Το πομπώδες ύφος των πολιτικών του γραπτών, η αοριστία των πολιτικών του ιδεών, η μυθοποίηση των ευνοουμένων ηρώων του οδηγούν πίσω το Μαρξ σε μια περίοδο και στα ήθη αυτής της περιόδου, δηλαδή στην εποχή της γαλλικής Επανάστασης και του Βοναπαρτισμού, ακριβώς σε εκείνη την περίοδο της οποίας τους ιδεολογικούς ρόλους είχε τόσο σθεναρά παρατηρήσει ότι εξαντλούνταν.

Θέση 6η: Η υπονόμηση των κανόνων δημιουργίας και ερμηνείας.

ΚΑΙ Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΗΜΕΙΟ η σχέση του Μαρξ με τη νεωτερικότητα γίνεται εξαιρετικά αμφίσημη. Ο Μαρξ πάντα πίστευε ότι χωρίς κανόνες δεν θα μπορούσαν να δημιουργηθούν μεγάλα έργα τέχνης. Η γενίκευση της εμπορευματικής παραγωγής, αυτό το βασικό χαρακτηριστικό του βιομηχανικού καπιταλισμού κατέστρεψε όλους τους

κανόνες μαζί με άλλα είδη νορμών (για παράδειγμα τις ηθικές νόρμες). Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο καπιταλισμός είναι ανταγωνιστικός με την τέχνη, όπως η διάσημη και γενικευτική διατύπωση του Μαρξ σαφώς αξιώνει. Εδώ υπάρχει ένας διπλός υποβιβασμός: το έργο τέχνης γίνεται ένα εμπόρευμα στον καπιταλισμό, και η αξία χρήσης του οφείλει να μεσολαβηθεί από την ανταλλακτική του αξία. Λόγω αυτού η παραγωγή και η πρόσληψη των έργων τέχνης αποσυνδέονται μεταξύ τους, είναι το κέρδος, ή το παραγόμενο για κάποιον άλλο κέρδος, που γίνεται αιτία της καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά το κέρδος έχει απλώς ποσοτικό χαρακτήρα και δεν έχει κανονιστική ισχύ. Ακόμη ξέρουμε ότι η νεωτερική ατομικότητα η οποία είναι ανώτερη από την προ-νεωτερική «περιορισμένη» ατομικότητα γεννήθηκε μόνο με τον καπιταλισμό. Συνάγεται από αυτό ότι ο καπιταλισμός δεν είναι εξολοκλήρου ανταγωνιστικός με την τέχνη, καθώς ανοίγει την πύλη της αυξανόμενης ατομικοποίησης στη δημιουργία. Έχει παρατηρηθεί από πολλούς σχολιαστές ότι οποτεδήποτε ο Μαρξ έγραψε για τη μελλοντική κομμουνιστική κοινωνία (την κοινωνία των συνεταιρισμένων παραγωγών) απέδωσε ως κύριο χαρακτηριστικό στους πολίτες του μελλοντικού κόσμου την καλλιτεχνική δημιουργικότητα. Από τις σποραδικές του παρατηρήσεις αποκτά κανείς — την εντύπωση ότι στη μελλοντική κοινωνία οι άνθρωποι θα ασχολούνται κυρίως με τη συγγραφή ποιημάτων, τη ζωγραφική, τη σύνθεση μουσικής και ούτω καθεξής. Αυτή η έμφαση πάνω στην καλλιτεχνική δημιουργία απέχει πολύ από την ιδιωτική φαντασίωση του δημιουργικού διανοούμενου. Ένα από τα βασικά φιλοσοφικά μηνύματα του Μαρξ ήταν το επερχόμενο τέλος της αλλοτρίωσης. Ως αποτέλεσμα της άρσης της αλλοτρίωσης κάθε ατομικότητα θα μπορούσε να ταυτισθεί με το ανθρώπινο είδος, η πλήρως ανεπτυγμένη ατομικότητα και η γενική ουσία του είδους θα συνέπιπταν. Αυτή η σύμπτωση των αντιθέτων συνεπάγεται την επίλυση της αντινομίας της καλλιτεχνικής δημιουργίας: στη νεωτερικότητα ο καλλιτεχνικός κανόνας εφοδιασμένος με την ανθρώπινη ουσία θα εγκαθίστατο σε κάθε ατομικό δημιουργό.

Εξοικειούμενος κανείς με την κομψά θετικιστική προτίμηση του Μαρξ για την επιστήμη, θα έπρεπε να υποθέσει ότι η ερμηνευτική* έννοια της ερμηνείας, ποτέ δεν πέρασε από τη σκέψη του. Στη πραγματικότητα αυτό έγινε. Στη διάσημη διατύπωση του ότι η ανατομία του ανθρώπου είναι το ερμηνευτικό κλειδί για την ανατομία του πιθήκου επέδειξε κάποιες συγγένειες με την ερμηνευτική. Ο Μαρξ αρκετά συχνά ασχολήθηκε με την ιδέα ότι η σύγχρονη ιστορία συγκροτεί το ιστορικό παρελθόν από τη σκοπιά της νεωτερικότητας. Με αυτό τον τρόπο, το παρελθόν μεσολαβείται από τις αναφορές του παρόντος. Πήγε τόσο μακριά μάλιστα σ' αυτή την κατεύθυνση ώστε να σκεφθεί τη δική του φιλοσοφία της ιστορίας ως ερμηνευτικό εγχείρημα.

**Θέση 7η: Οι έννοιες του «ορθού» και του «αληθινού» γίνονται
πλουραλιστικές.**

ΣΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ, η φιλοσοφία της ιστορίας του Μαρξ και η θεωρία του για τη νεωτερικότητα βρίσκονται ακόμη μια φορά σε πορεία σύγκρουσης. Από τη μια ο Μαρξ τόνισε με έμφαση ότι η ηθική, όπως πάντα συνέβαινε, ήταν διαφοροποιημένη ανάλογα με τις τάξεις, ότι δεν υπήρχε καμιά γενική και ομογενή ηθική, και προσπάθησε να εξηγήσει αυτό το φαινόμενο με την εφαρμογή του υποδείγματος βάση-υπερδομή. Εντούτοις το κρίσιμο σημείο είναι ότι ενώ στις προ-νεωτερικές κοινωνίες η ηθική είχε πραγματικά διαφοροποιηθεί σύμφωνα με την κοινωνική διαστρωμάτωση, στις νεωτερικές κοινωνίες αυτό γίνεται όλο και λιγότερο. Από την άλλη, στην ανακάλυψη της ιδιαιτερότητας της νεωτερικότητας ο Μαρξ αποκάλυψε το γεγονός ότι ο πλουραλισμός στην ηθική πρέπει να αποδοθεί στη διαίρεση των λειτουργιών. Σημείωσε τη διαίρεση μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων ηθών, και μεταξύ άλλων, τόνισε με έμφαση ότι το «εμπόριο της ηθικής» και η «ηθική του εμπορίου» έχουν γίνει όχι μόνο αντιφατικές οντότητες αλλά και ότι λειτουργούν με δύο αντιφατικά σύνολα νορμών που δεν μπορούν να παρατηρηθούν ταυτόχρονα. Αυτό συνεπάγεται ότι αν κάποιος εργάζεται εντός ενός θεσμικού σχήματος, οι κανόνες οι παρεχόμενοι από αυτό το σχήμα έχουν κανονιστική ισχύ· και αφετέρου, επειδή ένα πρόσωπο (κάθε πρόσωπο) επιτελεί δράσεις σε διαφορετικά θεσμικά σχήματα, το πρόσωπο είναι αντιμέτωπο με δισταμένους και μερικές φορές αντιφατικούς κανόνες δράσης. Αυτό είναι ελάχιστα διαφορετικό από την περιγραφή του πλουραλισμού στην ηθική της νεωτερικής εποχής όπως παρουσιάστηκε αργότερα από τον Μαξ Βέμπερ. Ωστόσο, ενώ ο Βέμπερ ανέλυσε αυτό το ζήτημα σε κάποια έκταση, ο ίδιος ο Μαρξ με τη δική του ανακάλυψη ασχολήθηκε πολύ λίγο. Το παλινδρομικό υπόδειγμα βάση-υπερδομή, απαιτούσε και προωθούσε, μια ήδη απαρχαιωμένη εξήγηση της ηθικής ανομοιοτητας.

Η ίδια εσωτερική αντίφαση χαρακτηρίζει τη θέση του Μαρξ την αναφερόμενη στον πλουραλισμό της αλήθειας. Από τη μια δέχθηκε ότι οι νεωτερικές τάξεις συγκροτούνται από τις λειτουργίες που επιτελούν στην καπιταλιστική κοινωνία. Από την άλλη τόνισε ότι ο πλουραλισμός αληθειών, τουλάχιστον στην κοινωνική θεωρία, μπορούσε να κατανοηθεί από την ταξική σκοπιά κάθε ιδιαίτερου θεωρητικού. Και η θεωρία του Ρικάρντο και η δική του θεωρία για τον καπιταλισμό είναι όμοιες στην επιστημονικότητά τους, αλλά η θεωρία του Ρικάρντο, πίστευε πως ήταν διατυπωμένη από τη σκοπιά της αστικής τάξης, ενώ η δική του από τη σκοπιά του προλεταριάτου.

Βεβαίως ο Μαρξ υποστήριζε, όπως άλλωστε και όλοι οι φιλόσοφοι ότι η θεωρία του ήταν αληθινότερη από εκείνη των προκατόχων του. Ωστόσο, επειδή ο Μαρξ είχε αρχικά αποδεχθεί τη νεωτερική αρχή της πολλαπλότητας της αλήθειας, έπρεπε να βρει ένα νέο επιχείρημα για να αποδείξει αυτή την αξίωση. Το έκανε προσφεύγοντας στην αρχή της καθολικότητας. Η θεωρία του είναι πιο αληθινή από τη θεωρία του Ρικάρντο όχι απλώς γιατί είναι διατυπωμένη από τη σκοπιά του προλεταριάτου, αλλά επειδή η προλεταριακή σκοπιά είναι η καθολική σκοπιά του ανθρώπινου είδους. Ας σημειώσουμε παρεμπιπτόντως ότι από όλους τους μαρξιστές των τελευταίων 100 χρόνων, μόνο ο Λούκατς κατανόησε την υπεράνω όλων των άλλων σπουδαιότητα της αρχής της καθολικοποίησης για τη μαρξιστική έννοια της αλήθειας.

Αν ωστόσο, οι νεωτερικές τάσεις συγκροτούνται από τις βασικές λειτουργίες που επιτελούνται στη νεωτερική κοινωνία, τότε κάποιος δεν μπορεί να αξιώνει να πάρει τη θέση μιας τάξης αλλά μάλλον μόνο τη θέση της κύριας λειτουργίας που συγκροτεί την ιδιαίτερη τάξη. Αυτό το πρόβλημα μας οδηγεί πίσω στο αρχικό μας ζήτημα: στο ποιες κοινωνικές λειτουργίες εκφράζονται συμβολικά στη θεωρία και τη φιλοσοφία του Καρλ Μαρξ. Η πιο εύκολη απάντηση σ' αυτό το ζήτημα που τόσο συχνά επαναλήφθηκε στις δύο τελευταίες δεκαετίες επιχειρηματολογεί ως εξής: Ο Μαρξ ήταν ένας διανοούμενος, και η κοινωνική του λειτουργία ως διανοούμενου εκφράστηκε συμβολικά στη θεωρία του. Υπάρχει μια γενική τάση στη νεωτερικότητα, πραγματοποιημένη πλήρως μόνο τον 20ο αιώνα στους όρους της οποίας η δημιουργία εννοηματομένων κοσμοαντιλήψεων έχει γίνει η διαχωρισμένη λειτουργία που επιτελείται από το στρώμα των διανοουμένων. Δημιουργώντας μια πλήρη νοήματος κοσμοαντίληψη, πράγματι επιτελεί τη λειτουργία ενός διανοούμενου αλλά το περιεχόμενο και το μήνυμα των πλήρους νοήματος κοσμοαντιλήψεων μπορεί να είναι η συμβολική έκφραση κάθε εκτελούμενης κοινωνικής λειτουργίας. Μπορούμε πράγματι να υποστηρίξουμε ότι ο Μαρξ εγκαθίδρυσε τη δική του κοσμοαντίληψη ως διανοούμενος αλλά αυτή η βεβαίωση δεν μπορεί να αντικατασταθεί από την ευρύτερη βεβαίωση ότι η θεωρία του εκφράζει τη λειτουργία των διανοουμένων. Η θέση ότι εξέφρασε συμβολικά τη λειτουργία «εργασία» ήταν η βαθιά αυταπάτη του ίδιου του Μαρξ. Αυτός είναι ακριβώς ο λόγος για τον οποίο η εργασία* κατανοήθηκε από αυτόν ως το πρωταρχικό ανθρωπολογικό συστατικό του ανθρώπου· αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η αλλοτρίωση κατανοήθηκε πρωταρχικά από αυτόν ως αλλοτρίωση της εργασίας και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο στη φιλοσοφία του της ιστορίας έδωσε προτεραιότητα στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Αλλά όταν ο Μαρξ εξέφρασε συμβολικά τη λειτουργία «εργασία» δεν αποδέχθηκε απλώς τη θέση της βιομηχανοποίησης.

* work

Εκκινώντας από το αντικείμενο της «χειραφέτησης της εργασίας», η λειτουργία «εργασία» εκφράσθηκε συμβολικά διαμέσου όλης της θεωρίας του και της φιλοσοφίας του. Έτσι το ζήτημα του εάν αντιλήφθηκε τον κόσμο από την προοπτική της βιομηχανοποίησης ή από την προοπτική της χειραφέτησης μπορεί να απαντηθεί μόνο με ένα τρόπο: και από τις δύο καθώς η σκοπιά της εργασίας συνεπάγεται και τις δύο.

Όπως ωστόσο σημείωσα, η λειτουργία «εργασία» δεν εξηγεί ούτε καν τα εργατικά κινήματα. Η Χάννα Άρεντ είχε δίκιο στην κριτική που ασκεί στο Μαρξ, αν και πλανήθηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση. Υποστήριξε ότι ο πνευματικός θεμελιωτής του μαρξισμού λησμόνησε πλήρως οποιοδήποτε άλλο είδος ανθρώπινης δράσης, κυρίως την πολιτική δράση ως αυτοσκοπό. Η πολιτική δράση ποτέ δεν ενδιέφερε το Μαρξ για τη δική της αξία, τον ενδιέφερε μόνο ως μέσο για να επιτύχει τη χειραφέτηση της εργασίας, ως αναγκαία πλευρά της επανάστασης. Αυτός είναι ο λόγος που ένα από τα μείζονα συστατικά της νεωτερικότητας η πολιτική δημοκρατία όχι μόνο γενικά παραβλέφθηκε, αλλά ακόμη υποβιβάσθηκε από αυτόν ως ένας θεσμός ασήμαντος και χωρίς μέλλον. Επιπροσθέτως αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, για τον Μαρξ μόνο η κατάργηση κάθε μορφής εμπορευματικής παραγωγής και κάθε τύπου κοινωνικής διαίρεσης της εργασίας θα μπορούσε να είναι εγγύηση ελευθερίας. Γι' αυτό θεώρησε την αποικιοποίηση ως προοδευτικό ιστορικό στάδιο. Και ακόμη, το σπουδαιότερο, αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η μαρξική θεωρία της νεωτερικότητας δεν είναι μόνο ατελής, αλλά και μονόπλευρη, σε πείσμα όλων των βαθειών διαισθήσεων που προτείνει για τα ειδοποιά χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός κόσμου που ήταν ακόμη να έλθει, πολύ μακρινού από το Βατερλώ και τη γαλλική Επανάσταση.

Απόδοση στην ελληνική: Δήμος Μιχαλάκης.